

Ivana Dobrivojević
Goran Miloradović

Rož na čržava

Terorizam u Kraljevini Jugoslaviji

Ključno pitanje

Smatrate li da terorizam kao političko sredstvo može biti opravdan?

Tema

Ovaj modul istražuje fenomen terorizma u Kraljevini SHS / Jugoslaviji u periodu 1919–1934. Temu smo izabrali jer smo željeli da se dotaknemo borbe između terorističkih organizacija i državnih institucija u društvu koje se bori za demokratiju. Kontroverze se nalaze u različitim percepcijama terorističkih organizacija. Dok se država, političke elite i većina populacije snažno protive terorizmu, manjina ih smatra "borcima za slobodu".

Ishodi

- Prepoznavanje terorizma kao sredstva za postizanje političkih ciljeva
- Analiziranje historijskih izvora
- Uočavanje veze između političkih prilika i terorizma
- Upoređivanje terorizma nekada i danas

Ciljevi

Učenici će steći saznanja o terorističkim aktivnostima različitih političkih grupa u Kraljevini SHS.

90
minuta

Uputstva za predavača

Korak 1

Učenici će se upoznati s temom kroz kontekst i pitanja, dobit će izvore za svoju grupu i sve fotografije.

Korak 2

Podjela učenika u grupe i analiza izvora

Korak 3

Izlaganje zaključaka svake grupe

Korak 4

Diskusija

Korak 1

Oluja misli

Objašnjenje pojmova

Teorijsko tumačenje terorizma

Najvažniji pojmovi:

Teror: vladavina nasilja, progoni, fizičko ugrožavanje i uništavanje protivnika, strahovlada

Terorizam: sistematsko korištenje nasilja i zastrašivanja u političke svrhe ili radi iznude novca

Terorista: onaj koji vrši teror, pripadnik terorističke organizacije

Ivan Klajn, Milan Šipka, Veliki rečnih stranih reči i izraza, Novi Sad 2006.

Uvod

Jugoslavija (Kraljevina SHS) je nastala na Konferenciji mira u Parizu 1919. godine. Kao i druge novoformirane države, bila je dio rješenja pitanja bezbjednosti u Evropi. Od Baltika do Sredozemnog mora formiran je pojas novih država koje su bile pod zaštitom sila pobjednica u Prvom svjetskom ratu. Glavne svrhe tog pojasa bile su: sprječavanje sovjetske ekspanzije u Evropu, obuzdavanje revanšizma poraženih država, otpor italijanskom ekspanzionizmu usmjerenom ka Balkanu.

Kao dio tog tzv. francuskog sistema, Jugoslavija je izvršavala sve tri svrhe. Glavne prijetnje Jugoslaviji stizale su iz Italije i Sovjetskog saveza, a od 30-ih godina i iz Njemačke. Neposrednu osnovu za napade pružale su susjedne države Mađarska, Bugarska i Albanija. Ekstremni nacionalisti u Jugoslaviji, nezadovoljni novim granicama, imali su podršku Italije, a od početka 30-ih godina i Njemačke. Komunisti su imali stalnu podršku Sovjetskog saveza. Unutar zemlje stvoren je front sastavljen od različitih ljudi kojima je zajedničko bilo nezadovoljstvo novom državom, kao i razne terorističke organizacije. Najaktivnije su bile Komunistička partija, VMRO i ustaše, dok se albansko nezadovoljstvo izražavalo neprestanim oružanim otporom niskog intenziteta. Teroristički napadi na Jugoslaviju javljaju se od njenog osnivanja, a vrhunac su dosegli tokom tridesetih godina.

Pitanja:

1. Šta mislite šta je terorizam?
2. Šta mislite koja je razlika između teroriste i borca za slobodu?
3. Pokušajte objasniti kako ista osoba može biti obilježena u jednoj zemlji kao terorista, a u drugoj kao borac za slobodu? Pokušajte dati neke primjere.
4. Koje su (negativne) posljedice terorizma?
5. Kako država najčešće reagira na terorizam?
6. Znaš li neke savremene terorističke organizacije i teroristička djela?

Izvor 1

Akcija Makedonskih komita (1919–1934)

“Statistika terorističkih akcija s ove strane granice pokazuje da je u periodu 1919–1934. godine na jugoslavenskom teritoriju počinjeno 467 napada, terorističkih akcija i slično, koje je organizirao VMRO, tokom kojih je 185 službenih osoba i 253 građana – nevine žrtve, ubijeno ili ranjeno.

Prisjetimo se samo nekih od terorističkih akcija: masakr seljaka u selima Kadrifalkovo i Suševu, koji je koštao 35 ljudskih života; ubojstvo generala Mihajla Kovačevića u Štalu i ubojstvo još desetak drugih oficira graničara raznih činova; zatim 10 terorističkih napada u javnim zgradama (kafanama i restoranima) koji su odnijeli 94 života i drugih 28 napada usmjerenih protiv željeznice i njene imovine.”

VMRO – Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija osnovana krajem 1893. godine u Solunu. Nezadovoljna Nejskim mirovnim ugovorom, organizacija je pokušala terorističkim metodama promijeniti granice na Balkanu.

Report of the results of Macedonian komitadij action”, 1. 12. 1934;

AJ (Archives of Yugoslavia), 37 (Milan Stojadinovic) – 22 - 174

Izvor 2

Teroristički napadi VMRO

“U noći između 30. i 31. maja 1932. godine postavljene su u Beogradu 4 paklene maš

Izvor 4

Finansijski efekti kampanje VMRO-a

"Nebrojeni protesti u Sofiji, kojima se tražilo da bugarska vlada provjeri terorističke kampanje VMRO, ostali su bez rezultata. Jugoslavenskoj vlasti zbog toga nije preostalo ništa drugo do li da osigura vlastitu teritoriju od upada i zaštiti živote svojih građana utvrđujući gotovo kompletну granicu prema Bugarskoj, nekih 400 km, uz značajne troškove (oko 200 miliona dinara). Također, jačanje i neprekidan nadzor nad granicom, željezničkim linijama i javnim zgradama u područjima u blizini Bugarske granice zahtjevali su značajna finansijska sredstva (oko milijardu dinara tokom petnaest godina)."

"Report of the results of Macedonian komitadji action", 1. 12. 1934; AJ (Archives of Yugoslavia), 37 (Milan Stojadinovic) – 22 - 174

Izvor 5

Ubojstvo kralja Aleksandra

"Kralj Aleksandar ubijen je 9. oktobra u Marseju, nekoliko minuta nakon što se iskrcao s komandnog broda eskadre 'Dubrovnik', kojim je doplovio iz Jugoslavije. Zbog kriminalnog nehata francuskih vlasti, Njegovo Veličanstvo, zajedno s francuskim ministrom inostranih poslova Bartuom, olakho je žrtvovano ubici, koji je u međutim uspeo da uđe u Francusku." (Ist.)

Korak 2

Rad u grupama

Grupa 2. Aktivnosti ustaša

Izvor 1

Ustaški ciljevi

“Bombe su potrebne, one su svrshodne, one su vremenski imperativ, s njima, s paklenim mašinama, s ubojitim streljivom treba tresti rasklimatane zidove krvave kule koja se zove Jugoslavija. Neka bombe krešu, neka se njihov glas razliježe po Hrvatskoj i preko nje, neka njihov broj dnevno bude što veći.”

Gric. Evropski prilog Hrvatskog domobrana, 4. 06 1932; AJ, 38 (CPB) – 114 – 565.

Izvor 2

“Ustaška je dužnost vraćati milo za drago. No ne jednakom mjerom. Ustaše, zapamtite, ustaški se plača: za Zub – glavu, za glavu – deset glava! Tako veli ustaško evanđelje.”

Ustasa, 06. 1932, AJ, 135 – 105 – 53 / 33.

Izvor 3

„Iako je Udruženje ustaša postavilo sebi kao konačan cilj izdvajanje jednog dijela Kraljevine Jugoslavije iz državne cjeline, ono ne nastoji da postigne taj cilj političkim, makar i ilegalnim, sredstvima borbe, već je uputilo svoju akciju u pravcu da teroristički zastraši široke slojeve naroda atentatima, ubojstvima istaknutih ličnosti i rušenjem javnih objekata eksplozivnim materijama, naročito javnih saobraćajnih instalacija i sredstava, kojom prilikom dolazi do materijalne štete, tjelesnih povreda i ubojstava koja s politikom nisu ni u kakvoj vezi.”

AJ, 135 – 114 – 37 / 34

Izvor 4

Terorističke aktivnosti ustaša

“Početkom augusta (1931) došlo je do niza eksplozija bombi na vozovima koji su dolazili iz Austrije. U noći 2. augusta, bomba je eksplodirala u ekspresnom vozu Minhen – Beograd, koji je prošao kroz Austriju. Do eksplozije je došlo kada je voz stajao u Zemunu, posljednjoj stanicu prije ulaska u Beograd. Dva odrasla muškarca i jedan dječak su poginuli, a jedna žena je smrtno ranjena. Jugoslavenske željezničke vlasti su smjesta odlučile na granici zadržati sve putničke vagone koji dolaze iz Austrije i sljedećeg dana otkrile su eksplozive u dva vagona kod Jesenica na austrijskom granici. Vagoni su sklonjeni na sporedni kolosijek, ali pretragom nisu otkrivene još dvije bombe koje su bile sakrivene iza sjedišta i koje su eksplodirale nekoliko sati kasnije.”

Godisnji izvestaj Nevila Hendersona, britanskog poslanika u Beogradu, za 1931. godinu,
Z. Avramovski, Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, t II, Zagreb 1988, 26.

Izvor 5

„Kao rezultat duge serije eksplozija bombi koje su ubijale putnike i uništavale vagone, nijednom stranom vagonu u srijedu nije bilo dozvoljeno da pređe jugoslavensku granicu. Putnici na svim vozovima iz drugih zemalja, izuzev ekspresnog voza iz Italije, bili su obavezni presjeti u jugoslavenske vagone.“

Jugo – Slavian Bar Foreign Rail Cars to Quell Bombing”, Journal, Atlanta, 6. 8. 1931; AJ, 38 – 414 – 565.

Izvor 6

Ustaške terorističke aktivnosti

„Kao posljedica (organiziranja i obučavanja ustaša – prim. prev. I. D.) došao je niz terorističkih akata izvršenih u Jugoslaviji. Kao najvažnije spominjem: ubojstvo Tonija Šlegela, direktora lista Novosti u Zagrebu, ubojstvo policijskog agenta Josipa Keca i pokušaj ubojstva policijskog agenta Josipa Bana koji je teško ranjen; ubojstvo policijskog agenta Matije Trebskog i pokušaj ubojstva policijskog agenta Frane Blagovića – sve je ovo izvršeno u 1929. godini. Zatim, u 1930. godini, pokušaj atentata paklenom mašinom na željezničkoj pruzi Strizivojna – Vrpolje – Mihanovci (paklena mašina je trebala eksplodirati za vrijeme prolaska voza kojim je išla deputacija seljaka u Zagreb). Poslije toga u 1931. godini dolazi eksplozija paklene mašine u zgradu Banovine u Zagrebu i ubojstvo Andrije Berića, predsjednika općine u Novoj Gradiški. U 1932. godini slijedi eksplozija paklene mašine u vagonu II klase na liniji Osijek – Vinkovci, eksplozija paklene mašine na prugi Beograd – Zagreb (...) i eksplozije paklenih mašina u Zagrebu pred pravoslavnom crkvom i u dvorištu XXXII pješadijskog puka. U 1933. godini dolazi (...) eksplozija paklene mašine u policijskom komesarijatu u Koprivnici od koje je jedan policijski agent poginuo, a druga dvojica su teško ranjena. Poslije toga dolazi ubojstvo bivšeg ministra i narodnog poslanika Mirka Najdorfera u Zlataru (...), eksplozija paklene mašine u Goli, eksplozija paklene mašine na željezničkoj pruzi kod Zaprešića itd. (...).“

Nezavedeno, bez naslova, iz 1933; AJ, 38 – 103 – 240

Pitanja za Grupu 2:

1. Koristeći izvore, pokušaj objasniti zašto ekstremni nacionalisti sanjaju o raspadu Jugoslavije!
2. Analizirajući izvore, pokušaj naći sličnosti između terorizma danas i Ustaške organizacije?
3. Koji izvori nam pokazuju eksplicitnu kolaboraciju između dvije terorističke organizacije?
4. Koristeći date izvore, pokušaj zaključiti koje zemlje su (direktno ili indirektno) podržavale Ustašku organizaciju?

Korak 2

Rad u grupama

Grupa 3. Motivacija za terorizam

Izvor 1

Protest izmučene Makedonije!

Porobljeni makedonski narod u državi kralja Aleksandra Karađorđevića preživljava teške dane. On je tiho stavljen izvan zakona. Njega biju bez suda i presude, ugnjetavaju i pljačkaju mimo svakog zakona i svakog građanskog i ljudskog prava. Strah i trepet caruju danas Makedonijom. Monarhistička i militaristička klika u Beogradu je odlučila ognjem i mačem ugušiti makedonski duh i u krvi ugušiti makedonsku nacionalnu svijest. Svakog dana padaju glave, svakog dana policija i žandarmerija prebijaju ljudi nasred ulice. Svakog dana se mirni Makedonci izvlače iz svojih domova, iz zatvora, da bi poslije nekoliko minuta bili strijeljani od strane žandara srpskog kralja.

Nikakva sigurnost života i imovine u Makedoniji danas ne postoji. Tim vrijednostima Makedonaca danas raspolažu policija i žandarmerija. Svi su sumnjivi, svačiji život je ugrožen. Niko ne zna hoće li živ omrknuti i živ osvanuti. Beograd zločinački šuti o svemu tome. Inače brbljiva i bučna, beogradska štampa grobno šuti o tim strašnim maltretiranjima i ubojstvima. Ona, ako ponešto i saopći o tim bezbrojnim zlodjelima, pripisuje ih protogerovljivim 'revolucionarima' iz Sofije (...).

Narod se nalazi u očajnom položaju. S jedne strane Protogerov šalje svoje čete da vrše atentate, od kojih stalno stradaju nevini Makedonci; s druge strane, sadašnji režim koristi svaku atentatorsku akciju, uspješnu ili neuspješnu, da bi uvećao teror, koji donosi samo zlo. I tako, po cijenu naših života, vodi se spor o tome čija je Makedonija, zbog čega pate samo Makedonci, iako u njemu nisu saučesnici i osuđuju djela, i jedne i druge strane. (...)"

МАКЕДОНСКО ДЕЛО, Виена, година 3, 25. јануари 1928, бр. 58.

Izvor 2

Siromaštvo dijela seljaštva kao jedan od motiva za pristupanje ustašama

"Srez Biograd na moru je rez koji se graniči s fašističkom Italijom (...) Taj naš živalj tešku muku muči da se, u prvom redu, otme obmani fašističkog susjeda, a još težu muku muči kako da ishrani sebe i svoju porodicu. Bijeda i siromaštvo vladaju rezom Biograda na moru, narod nema nikakve zarade, nema gdje unovčiti ono svojih sirotinjskih produkata (...). Unovčiti mogu samo danas u italijanskom Zadru, jer mu taj grad стоји pred kućnim pragom. Naši gradovi su mu predaleko, najbliži je Šibenik, daleko 100 kilometara, jer željeznice nema. Ova prevelika bijeda, to pravo siromaštvo, to vječito hodanje u Zadar da unovči svoje artikle (...) jeste jedan od glavnih uzročnika da je stanovništvo nasjelo obmani naših izdajničkih sinova (...). Ovi (...) nagovorile siromašne seljake da prime oružje koje im dadoše (revolver), da iste sakriju i kad im oni poruče da iste upotrijebi, koliko za svoju odbranu, toliko još više za pomoći njima, jer će brzo doći čas kada će oni biti oslobođeni te teške bijede koja ih nije, da će za njih doći ekonomski spas, a isto tako bolja uprava koja će voditi računa o svim njihovim potrebama i dati im bolji prosperitet života."

Ekspoze Josipa Antunovica, saborski poslanik sa obracanja iz 17.03.1933, stenografske beleske Drzavne skupštine Beograd 1933, 43.

Izvor 3

"Stanovništvo, koje je zavedeno, sad dolazi do saznanja da su varljiva bila obećanja koja su se davala (...). Utvrđeno je da su odmetnički elementi koji su prebjegli u Zadar obećavali seoskom stanovništvu u benkovačkom i biogradskom srezu da će svi oni koji budu učestvovali ili pomagali ustašku akciju, nakon njenog uspjeha, kao dobrovoljci dobiti zemlju oko Vranskog zemljишta, na državnom imanju Sokoluši."

Odmetnicka akcija u Severnoj Dalmaciji (15. 2. 1933), AJ, 38 – 12 – 42.

Izvor 4

"Iako su neki listovi svojim pisanjem stvorili dojam da je Zagreb dom terorizma, javnost je duboko protiv njega."

Izbjegstvo britanskog konzulata u Zagrebu iz 26. 12. 1934, AJ, FO 371 – 409 – 19547

Korak 2

Rad u grupama

Grupa 3. Motivacija za terorizam

Izvor 5

Jugoslavenski memorandum upućen Ligi naroda (1934.)

"28. novembra Jugoslavenska vlada dostavila je generalnom sekretaru Društva naroda memorandum s dokumentima o navodnom saučesništvu mađarskih vlasti. Taj veoma opširni memorandum sadrži, između ostalih, i sljedeće optužbe: da su teroristi u Mađarskoj smještani u logore sa znanjem i odobrenjem mađarskih vlasti; da su im pružene olakšice za unošenje oružja, eksploziva i propagandnog materijala u Jugoslaviju; da su pod vedrim nebom obučavani upotrebi vatrenog oružja što nije moglo biti nepoznato mađarskim vlastima; (...) da je izbor zločinaca koji su trebali izvesti atentat u Marseju izvršen na mađarskoj teritoriji, iz redova specijalno obučenih terorista.

Debata o tom memorandumu, koja je započela 7. decembra (...) je protekla u znaku oštih razmimoilaženja. U noći 10. decembra, nakon dugih i mukotrpnih pregovora, lord čuvan pečata, kao izvjestilac, podnio je prijedlog saopćenja i rezolucije koji su jednodušno prihvaćeni u Savjetu. Rezolucija je, pozivajući se na obavezu svake države da se bori protiv terorizma i poštuje teritorijalni integritet i nezavisnost drugih država, ukazivala na to da neki predstavnici mađarskih vlasti mogu, u najmanju ruku uslijed nehata, snositi odgovornost za zločin u Marseju i tražila od mađarske vlasti da kazni one predstavnike vlasti čija se krivica bude mogla ustanoviti."

Godisnji izvestaj Nevila Hendersona, britanskog poslanika u Beogradu, za 1934. godinu, Z. Avramovski, Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, t II, Zagreb 1988, 253 – 254.

Pitanja za Grupu 3:

1. Imajući na umu historijski kontekst, pokušaj objasniti šta je bio okidač za terorizam u međuratnoj Jugoslaviji!
2. Kakav je bio stav (međunarodnih organizacija) Lige naroda po pitanju terorizma?
3. Koji su motivi bili najviše zastupljeni u odlučivanju pojedinca da se opredijeli za terorizam?

Ustaše tokom obuke u Italiji
Vlado Černozemski u sredini

Arhiv Jugoslavije, 14 – 27 – 72

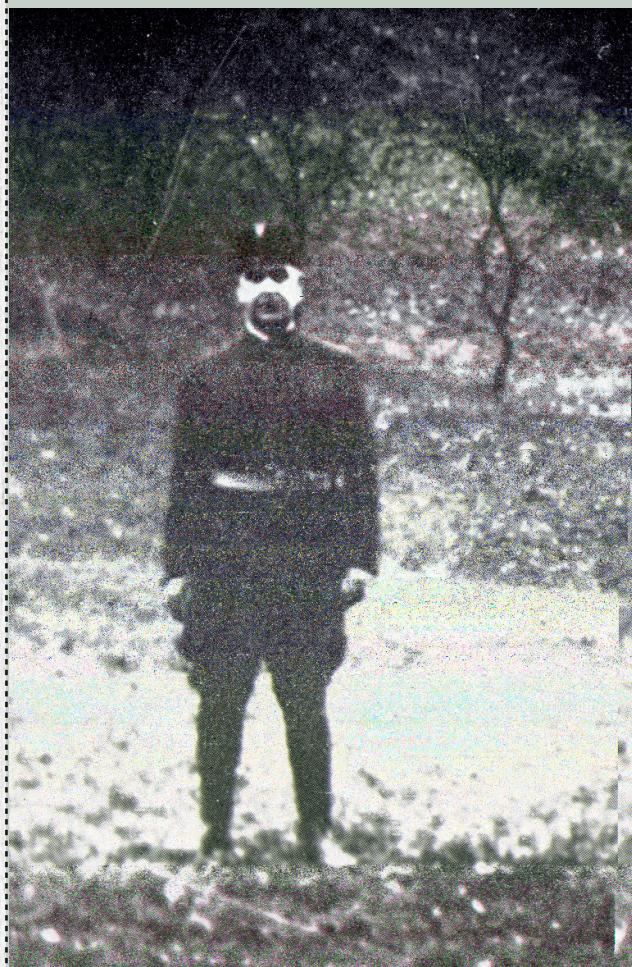
Atentator na kralja Aleksandra Vlado Černozemski u ustaškom logoru za obuku

Bogdan Krizman, Pavelić i ustaše, Zagreb 1978, str. 128

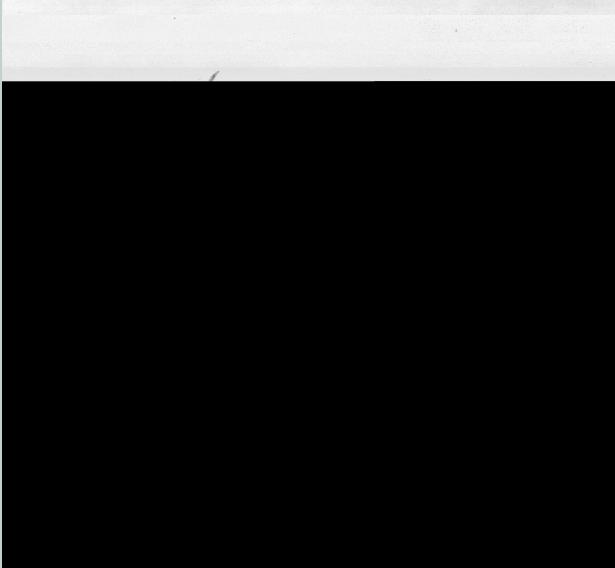

Ante Pavelić u Italiji ustaškom logoru za obuku

Bogdan Krizman, Pavelić i ustaše, Zagreb 1978, str. 128

Kralj Aleksandar i francuski ministar L. B.

Arhiv Jugoslavije, zbirka fotografija

Atentat u Marseju

Arhiv Jugoslavije, zbirka fotografija

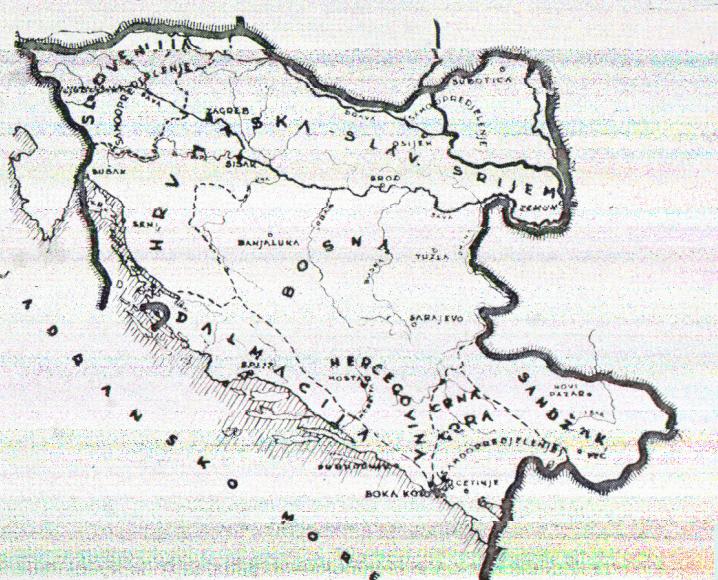
Teritorijalne aspiracije VMRO-a

Letak VMRO-a
Tekst plakata: Makedonija Makedoncima

Teritorijalne aspiracije ustaškog pokreta

NEZAVISNA Država HRVATSKA

Justaški Poglavnik
Dr. Ante Pavelić
vodja hrvatskog oslobodilačkog
pokreta.

Hrvatski narode!

U Novu Europu mora ući Slobodna i Nezavisna Država Hrvatska na čitavom gore označenom teritoriju! Povjerenjem Vjesničkom putujuću.

Stvaranje NEZAVISNE HRVATSKE DRŽAVE zastupali su na mirovnim pregovorima Dr. ANTE PAVELIĆ, ustaški glavnik, koji je već pred jedno doseglo hrvatsku narodnu politiku usmjerio prema - danas pobjedničkoj Italiji i Po

mačkoj i koji je JEDINI U STANJU osigurati srotnu budućnost HRVATSKOG NARODA.

Dajmo sve naše povjerenje Poglavniku Dra ANTI PAVELIĆU!

Ustaški letak

Tekst s plakata

N aysna ržava ržats a, ustaš po avn c nt av c g voda ržats o. P
os o o ač o po cta g
ržats naro novu ržopu mora uć so ona N aysna ržava ržats a na
č tayom or o nač nom naro nogn pov snom ržats om po rucu. Stvaran
n aysn ržav ržats zastupat d na m oym pr ovot ma c nt av c g
ustaš po avn o v o pr go s t Č a ržats u naro nnu po t u usm o
pr ma anas po nč o ra il mao. o u stan u os urat s t u
u ućnost ržats o naro a amos, ras pov n po avn u c nt a c c g

Bogdan Kizman, Pavelić i Ustaše, Zagreb 1978 str. 186.

Pitanja za završnu diskusiju:

1. U vrijeme velike ekonomske depresije, terorizam i borba protiv terorista je izazvao velike finansijske gubitke i ogromne voje investicije. Pokušaj objasniti zašto?
2. Do koje mjer je terorizam promijenio političku situaciju u zemlji?
3. Je li država mogla reagirati drugačije? Objasni!
4. Ko je i na koji način ugrožavao državu?
5. Usporedi kakav je bio stav (međunarodnih organizacija) Lige naroda tada, a kakav je stav međunarodnih organizacija danas po pitanju terorizma?